

УДК 329.8

Власенко Т.Т.

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди

ІДЕОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ

Стаття присвячена проблемі визначення ідеологічних орієнтирів розвитку України. У своїй статті автор аналізує політичну ситуацію та розвиток політичних ідеологій в сучасній Україні, зокрема, автор розглядає перспективи концептуалізації ідеологічної стратегії.

Ключові слова: ідеологія, неопатримоніалізм, політичний дискурс.

Власенко Т.Т.

ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ УКРАИНЫ: ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЯ

Статья посвящена проблеме определения идеологических ориентиров развития Украины. В своей статье автор анализирует политическую ситуацию и развитие политических идеологий в современной Украине, в частности, автор рассматривает перспективы концептуализации идеологической стратегии.

Ключевые слова: идеология, неопатримониализм, политический дискурс.

Vlasenko T.

IDEOLOGICAL REFERENCE POINTS IN UKRAINE: PROBLEM OF DEFINITION

The article is devoted to the problem of definition of the development of ideological reference points in Ukraine. In his article the author analyses the political situation and the development of political ideologies in modern Ukraine, in part, the author research into the prospects of conceptualization of ideological strategy .

Key words: ideology, neo-patrimonialism, political discourse.

Коли дискурс про ідеологічні засади держави виходить за рамки дискусій у фахових наукових виданнях на шпальти друкованих та електронних ЗМІ, це ще одне додаткове свідчення на користь нагальної необхідності розробки як короткострокової, так і довгострокової стратегії розвитку української держави [1,2,3]. Наукові публікації, присвячені осмисленню ідеологічної складової розбудови української державності, поки що не дали однозначної конкретної відповіді на означене питання. Визначення чітких ідеологічних орієнтирів розвитку залишається актуальним і для інших пострадянських країн. Так, відмова науковців разом з правлячими елітами від радянської ідеології з її претензією на статус єдиного вірного вчення, з одного боку, а з іншого – безуспішні спроби того ж російського керівництва свого часу започаткувати загальнонаціональну (державну) ідеологію „зверху” (до речі, з одночас-

ною заборонаю на державну ідеологію статтею 13 Конституції Російської Федерації) продемонстрували розгубленість і відсутність у політичній еліті чіткої стратегії розвитку. Спроба ідеологічної концептуалізації російського політичного проекту у вигляді „суверенної демократії” з одночасною реставрацією імперських ідеологем теж не дає суттєвих підстав для відповідних позитивних висновків, як і запровадження у 2004 році у білоруських ВНЗ навчального курсу „Основи ідеології Білоруської держави” теж не свідчить, на нашу думку, що ідеологічна перспектива розвитку Білорусі є на сьогодні остаточно вирішеним питанням для білоруського керівництва. Так, навчальна програма в якості ідеологічних основ білоруської державності декларує, зокрема, свободу совісті, права людини, правову державу та громадянське суспільство [4]. Однак з огляду на реальну політику білоруського керівництва, вищезазвані ідеологічні орієнтири є скоріше декларативними, аніж реальними.

Західна традиція дослідження ідеології, яка ставила за мету перш за все означити концепт ідеології, виокремити її змістовні характеристики, пов'язана насамперед з науковими працями К.Маркса, К.Мангайма, А.Грамші, Л.Альтюсера. Подальша інтерпретація світу через ліберальні, консервативні, соціал-демократичні та інші світоглядні системи – результат копійки праці цілої плеяди вчених і політиків. Останні розвідки західних науковців щодо місця і ролі ідеології, зокрема, в осмисленні нових світових реалій та виробленні ефективних рецептів щодо подолання глобальних загроз, головним чином належать перу І.Валерстайна, Д.Грея, С.Жижека, Д.Шварцмантеля та ін.

Дискусія стосовно концепту ідеології, її змістовної концептуалізації в сучасному російському суспільстві ведеться серед російських науковців (О.І. Соловйов, О.Ю.Малінова, О.В.Гаман-Голутвіна, В.О.Гуторов, М.В.Ільїн, С.Н.Пшизова, А.Р.Тузиков та інші). У цьому контексті певна частина і російських, і українських науковців донедавна відстоювали необхідність розробки „нової ідеології”, „ідеології консолідації”, „інтегративної ідеології”, яка б поєднувала в собі позитивні риси як капіталістичних, так і соціалістичних країн, втілювала ідеї „справедливості”, „правди”, „порядку” [5, 6, 7]. Однак на сьогодні залишаються відкритими як змістовні характеристики „нових” ідеологій, так і ґрунтовна аргументація щодо доречності використання саме останніх.

Аналізуючи ідеологічну ситуацію в Україні напередодні президентських виборів 2004 року, М. Головатий виділяє в українському суспільстві сім основних ідеологій: комуністичну, соціалістичну, ліберально-демократичну, соціал-демократичну, націонал-демократичну, християнсько-демократичну, критикуючи їх при цьому за повторення, копіювання, ідейну бідність та невідповідність корінним інтересам українців [8, с.67-72]. Схожу позицію обстоює С.Череватий, підкреслюючи при цьому, що політичний ідеологічний плюралізм в Україні не здатний компенсувати потреби присутності в духовному просторі країни ідеології державності, побудованої на одвічних цінностях української нації [9, с.55]. Додамо до цього, що функціонування в українському суспільстві комуністичних, соціалістичних, ліберальних, націоналістичних та інших ідей поєднується з відсутністю ресурсів для вираження своїх інтересів через партії у пенсіонерів, учителів, лікарів, селян та інших бідних верств населення. В цьому ж контексті від-

мова „Майдану підприємців” від співпраці з політичними партіями через недовіру до останніх щодо захисту їх інтересів. Функціонування в суспільстві певних ідеологій, як і значної кількості політичних партій (чисельність останніх в українському суспільстві наближається до двохсот) за слабкої артикуляції інтересів основних соціальних груп, стає засобом маніпуляції громадською думкою і використовується лише як засіб мобілізації мас у боротьбі партій за владу.

Дискурсивна за своєю природою ідеологія (в тому розумінні, що дискурс, з одного боку, – це набір ідей, а з іншого – інтерактивний процес продукування та оспорування цих ідей) обумовлює той факт, що саме у політичному дискурсі ведеться боротьба між владою та опозицією за утвердження ідеології як нормативної моделі розвитку суспільства. Критика поведінки, окремих рис, особистих вад політичних опонентів замість критики їх політичних ідей (ідеології) – похідна знову ж таки „безідейності” українського політичного дискурсу (відсутності ідеології в дискурсі українських політиків). Саме концептуальним дефіцитом, ідеологічним вакуумом українського політикуму та персоналізацією влади (остання зумовлює самоідентифікацію виборців не з партійними програмами та ідеологіями, а з особистістю лідера) можна пояснити боротьбу на президентських виборах 2004 та 2010 року передусім не партійних програм, не партійних ідеологій, а привабливих іміджевих симулякрів, вибудованих на різновекторних орієнтаціях на Схід (Росія) та Захід (ЄС), окремих сегментів українського електорату.

Аналізуючи засадничу політику української влади, політолог В.Карасьов констатує наявність в українському соціумі „ідеологічних розколів”, „ідеологічних і структурних протиріч влади”, „ідеологічних лабіринтів” [1]. Це значно ускладнює розробку ідеології, яка б відповідала одночасно інтересам жителів Донбасу і Галичини, Криму і Поділля. Однак при визначенні ідеологічних орієнтирів України доречно враховувати не тільки наявність „ідеологічних розколів”: геополітичного і політекономічного, але й темпоральний аспект. Осмислюючи ідеологічну перспективу розвитку держави, слід зважати, вважає І.Валерстайн, як на проблеми сьогодення (вирішення державою повсякденних життєвих проблем – матеріальних, соціальних і культурних, моральних чи духовних), так і – проблеми майбутнього (екологія, глобальні загрози) [10, с. 8].

Разом з тим врахування проблеми майбутнього означає „секвестр” ресурсів для вирішення наявних проблем. Сьогодні ж Україна знаходиться на передостанньому місці в Європі за рівнем бідності, незважаючи на „покращення життя вже сьогодні”. Це свідчить про те, що останнє є справедливим лише для найзаможніших українців. Так, за даними звіту „Global Wealth 2010” швейцарського банку Credit Suisse Україна серед 40 європейських держав займає передостаннє місце, перед Молдовою [11]. Натомість, за даними журналу „Фокус” переважна більшість найбагатших людей України покращила свої статки у кризу на мільйони доларів США [12]. Зважаючи на вищесказане, усвідомити і підтримати ідеї, зорієнтовані не тільки на вирішення повсякденних потреб, але й проблеми майбутнього, додамо до цього спомини про натхненну працю в ім'я „світлого майбутнього”, українському суспільству вочевидь важко, владі теж складно враховувати ці умови, але з інших причин. Тим не менш вироблення ідеології, яка б враховувала нагальну потребу „покращення життя вже сьогодні” і попередження майбутніх загроз сьогодні є життєвою необхідністю для України. В цьому плані українська держава вже сьогодні мала б покращувати становище своїх громадян через перерозподіл ресурсів та захист їх прав і свобод. Динаміка цього процесу полягає у більш *справедливому* розподілі продуктів, послуг, влади. Саме такою є логіка розвитку європейських країн.

І в цьому контексті (проблема вибору стратегії майбутнього) місце України „позаду” (Заходу) може мати свої позитиви в тому сенсі, що можливо доречним було б взяти за орієнтир успішно реалізовану політичну епістему Заходу. І такий висновок був би цілком логічним, якщо орієнтуватися на „бажане” майбутнє, а не на „реальне” українське сьогодення. І в цьому плані застереження Г.Дерлугьяна про недоречність зосередження пострадянських науковців на тому, що *повинно* бути (наприклад, істинна демократія чи істино національна самосвідомість) – замість емпірично-теоретичного аналізу, що реально *„має місце бути”*, є цілком доречним в контексті визначення ідеологічної перспективи України (див. [13, с.7]).

А в Україні, за визначенням провідних як західних, так і українських науковців, *„має місце бути”* встановлення і функціонування неопатримоніальних політичних інститутів. Неопатримоніалізм як політична система означає монополізацію влади, полі-

тичних, економічних, символічних ресурсів з одночасним позбавленням доступу основних груп суспільства до використання ресурсів та контролю над ними, встановлення патронажно-клієнтарних відносин та персоніфікації влади [14, с. 157-159]. Українська влада демонструє курс на централізацію влади, розбудову владної вертикалі, посилення президентської влади. Так, рішення Конституційного суду про неконституційність внесених поправок до Конституції України 1996 року повернуло широкі повноваження діючому президентові України, які в сукупності з „доданими” рішенням Верховної Ради додатковими правами, стали надзвичайно широкими. Це автоматично зумовило посилення особистої відповідальності президента В.Януковича, зокрема, за вироблення та втілення ідеологічного проекту розвитку України. Гасло розбудови „нової країни” вимагає змістовного ідеологічного наповнення питаннями засадничих цінностей, ідентифікації режиму, короткострокового та довгострокового порядку денного та ін. Зосередження влади в одних (президентських) руках повинно демонструвати дієві заходи щодо „покращення життя вже сьогодні”, реальні кроки, які б давали підстави погоджуватися суспільству з необхідністю її посилення. З огляду на декларування владою прихильності до демократичних принципів, цей процес не повинен супроводжуватися згортанням прав громадян, свободи слова, порушенням процедур прийняття законів парламентом та законності в цілому. Однак за підсумками 2010 року „Freedom House” виключила Україну зі списку вільних країн та перевела її до категорії частково вільних. Алгоритм поведінки різних сегментів неопатримоніальної влади зорієнтований на перерозподіл патронажно-клієнтарних відносин, а не на конкуренцію ідеологічних стратегій розвитку України та визначення ідеологічних перспектив в інтересах всього українського суспільства. Тому у видимій перспективі відсутні вагомі підстави для оптимістичних висновків щодо концептуалізації української моделі розвитку.

Таким чином, можна зробити певні висновки. Українська влада, відмовившись від націоналістичного дискурсу, не запропонувала нового ідеологічного проекту розбудови української держави. Функціонуючи в системі формального (партійного) ідеологічного плюралізму та фактичної культурно-ціннісної біполярності, влада переймається перш за все розбудовою сильної/силової держави, авторитетної/авторитарної прези-

дентської влади, усуваючи ідеологічний дискурс на периферію політики. Разом з тим, подальший дискурс щодо „бажаних”, „реа-

льних”, „можливих” ідеологічних орієнтирів України є необхідним для концептуалізації стратегії розвитку нашого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карасев В. Авторитаризм Януковича: между „иметь” и „быть” / В.Карасев // Зеркало недели. – 2010. – № 32 (812). – С.4.
2. Проценко О. Украина: раздумья над будущим идеологическим ландшафт-дизайном / О.Проценко // Зеркало недели. – 2010. – № 38 (818). – С.4.
3. Швирков О. Про ідеологію української держави / О.Швирков // Дзеркало тижня. – 2010. – № 12 (792). – С.15.
4. Основы идеологии белорусского государства: методология и методика преподавания. Учебная программа курсов повышения квалификации для преподавателей ВУЗов, ССУЗов, ПТУ, СШ/ Под общей редакцией Я.С.Яскевич. – Мн.: РИВШ БГУ, 2003. – 25 с.
5. Волков Ю.Г. Идеология в жизни современного российского общества / Ю.Г.Волков // Социально-гуманитарные знания. – 1999. – № 6. – С.3-16.
6. Михальченко Н. И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? – К.: Институт социологии НАНУ, 2001. – 440 с. – ISBN 066-7399-35-4.
7. В поиске идеологии консолидации // Социс. – 2004. – № 10. – С.128-130.
8. Головатий М. Хто стане третім Президентом України ?/ М.Головатий // Політичний менеджмент. – 2003. – № 2. – С.65-73.
9. Череватий С. Політична ідеологія як складова суспільної свідомості // Політичний менеджмент. – 2010. – № 3 (42). – С.51-57.
10. Валлерстайн И. После либерализма: / Пер. с англ.— М.: Едиториал УРСС, 2003. – 256с.
11. Бідна Україна. Гірше тільки молдаванам [Електронний ресурс]. – <http://ua.for-ua.com/comments/2010/10/18/112509.html>. – Назва з титул. екрану.
12. 200 самых богатых людей Украины. Рейтинг Фокуса [Электронный ресурс] // Фокус – 2010. – № 15. – Режим доступа до журн.: <http://focus.ua/charts/110931/i.ua>. - Назва з екрану.
13. Дерлугьян Г. Современное обществознание: от теоретических прорывов к неоклассическому синтезу? / Г. Дерлугьян // Ойкумена: Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. / Ред. кол.: В.П.Семиноженко (рук. проекта) и др.; науч. ред. и сост. А.А.Фисун. – Харьков, 2009. – Вып. 6. – 280 с. – С.7-52.
14. Фисун А.А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации: Монография. – Харьков: Константа, 2006. – 352 с.